

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI
vol. VII**

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

Aparat bibliografic de Titus Lates

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2011

CUPRINS

I. Centenar Emil Cioran (1911–2011)

Viorel Cernica , Despre un sens hermeneutic al <i>Convorbirilor cu Cioran</i>	9
Constantin Stoescu , Plictiseala ca exces metafizic și căderea în aforism	19
Horia Pătrașcu , Lirismul metafizic. Teoria și clasificarea emoțiilor în <i>Pe culmile disperării</i>	26
Mihai Popa , „Timpul cel lung” și amăgirea istoriei la Emil Cioran	56
Marius Dobre , Emil Cioran despre femeie și dragoste	67
Dragoș Popescu , Influențe buddhiste în gândirea lui Emil Cioran: <i>Despre neajunsul de a te fi născut</i>	75
Marin Diaconu , Despre corespondența lui Emil Cioran	80
Titus Lates , Emil Cioran: lecturi din tinerețe (1926–1947)	88

Anexă

Marius Dobre , Câteva impresii de călătorie. La Paris, după Cioran (iulie 2011)	100
--	-----

II. Titu Maiorescu: 170 de ani de la naștere (1840–1917)

Alexandru Surdu , Metamorfoza logicii lui Maiorescu	107
Constantin Aslam , Critica criticismului maiorescian în gândirea interbelică	120
Viorel Cernica , Metode de filosofare și proiecte culturale. Maiorescianismul astăzi	135
Gheorghică Geană , Gheara leului, sau pulpana boierului?	144
Mona Mamulea , Particularul și universalul sau dilemele Școlii lui Maiorescu. Câteva considerații istorice	160

III. Studii

Vasile Muscă , Triumful kantianismului în Școala românească de la Sfântul Sava a lui Gheorghe Lazăr	185
Mihai D. Vasile , Reconstrucția categorială a metafizicii la Mircea Florian	194
Mihail M. Ungheanu , Mister și sacru la Lucian Blaga. O lectură hermeneutică	213
Cornel-Florin Moraru , Timp, destin și vocație: reconstrucția concepției lui Constantin Rădulescu-Motru despre destin	222
Vicențiu Mirea , Cunoașterea creatoare sau cunoașterea spornică la Lucian Blaga	233
Semnal : Lucrări de filosofie românească – 2010 (rubrică realizată de Titus Lates)...	242

METAMORFOZA LOGICII LUI MAIORESCU

ALEXANDRU SURDU

Apariția *Logicii* lui Titu Maiorescu, independent de modul în care a fost ea primită, în 1876, a constituit un eveniment de seamă în cultura filosofică românească. Fără să fi fost prima lucrare românească din acest domeniu (este de ajuns să amintim apariția logicii lui Bărnuțiu: *Psicologia empirică și logica*, Iași, 1871) și fără să fie constituit începutul propriu-zis al preocupărilor de logică de pe teritoriul țării noastre, această lucrare a avut totuși o influență decisivă asupra orientării raționaliste a discipolilor lui Maiorescu – dintre care, cei mai de seamă (Rădulescu-Motru și Petrovici) și-au și adus propriile lor contribuții în domeniul logicii –, fiind, în același timp, una dintre primele lucrări de filosofie care a avut o largă circulație (a fost reeditată de șapte ori, din 1876 până în 1919 – ultima ediție a apărut în 1940).

Cum era și firesc, *Logica* lui Maiorescu a stârnit de la început atât admirație, cât și adversitate. Disputa este prea bine cunoscută pentru a mai fi comentată (popularitatea ei se datorește faptului că l-a antrenat, ca partizan și admirator al lui Maiorescu, pe Mihai Eminescu, care considera că lucrarea disputată era „... cea mai bună scriere în această materie care a apărut vreodată în limba românească”). Trebuie remarcat totuși că problema surselor *Logicii* lui Maiorescu, pe de o parte, și, pe de alta, aceea a *originalității* ei au continuat să-i preocupe pe cercetători până în zilele noastre. Raportul dintre cele două probleme este însă simplu: în măsura în care este ignorată, mai mult sau mai puțin, problema surselor, în aceeași măsură devine mai pregnantă problema originalității. Având însă în vedere chiar numai lucrările indicate de Maiorescu drept surse – ceea ce nu este însă suficient pentru a susține că ceea ce nu apare în acestea îi aparține lui Maiorescu, căci el a utilizat la redactarea logicii și prelegeri, de care nu dispunem, audiate la Viena și Berlin –, constatăm că, într-o formă sau alta, ideile din *Logica* lui Maiorescu erau locuri comune în logica vremii. Nu trebuie uitat că Maiorescu însuși nu ridică nicio pretenție de originalitate, că intenția lui a fost aceea de a oferi un manual pe înțelesul elevilor de liceu și nimic mai mult. Că există, în mod evident, multe pasaje pentru care numai cu greu ar putea fi găsită sursa sigură de inspirație, este un lucru de la sine înțeles, dar, în aceste cazuri, este vorba de idei care, în diferite forme, circulau de mult. Nu trebuie ignorat nici faptul că există multe pasaje luate ca atare, după cum a observat dr. Zotu (primul critic al lui Maiorescu), din lucrări cunoscute. Dar, odată stabilit faptul că *originalitatea ideilor* din acest manual nu interesează, rămâne de văzut care a fost modul în care a conceput Maiorescu

această lucrare, căci ea nu este totuși o traducere; cu alte cuvinte, care era *concepția lui Maiorescu despre logică* și cum înțelegea el că ar trebui *alcătuit*, pe baza lucrărilor clasice din acest domeniu, *un bun manual de logică*. În acest sens, nu mai este suficientă doar *Logica* din 1876, căci preocupările lui Maiorescu în această direcție sunt mult mai vechi. Neînțelegând în acest mod *Logica* lui Maiorescu, cercetătorii, mai vechi și mai noi, n-au acordat nicio importanță formelor ei embrionare. Mai mult, n-au observat nici măcar faptul că Maiorescu, menținând pasajele incriminate pe nedrept de plagiat (căci Maiorescu indică lucrările din care citează liber – ceea ce a subliniat și Eminescu la timpul potrivit), *schimbă*, cu ocazia ediției a II-a, *structura lucrării*, ceea ce, pentru un manual, este mult mai important decât depistarea unor așa-zise idei originale.

1. GRUNDZÜGE DER LOGIK FÜR GYMNASIEN (1858)

Interesul lui Maiorescu pentru logică poate fi urmărit, cum o face Ion Brucăr, până la frageda vârstă de licean¹. În 1857 (9 decembrie) Maiorescu își nota: „Prelucrez acum în românește *Logica* lui Herbart și lucrez la o sistematizare a prelegerilor despre logică ale lui Suttner”², iar surorii sale îi scria (10 decembrie): „În rest, mă ocup mereu și mereu cu logica; prelucrez acum sistemul lui Herbart, poate voi izbuti cândva să-ți ofer o surpriză în sensul acesta”³. Un an mai târziu, el se pregătește intens pentru realizarea „surprizei”. Acuma, notează Maiorescu, „scriu și voi mai serie la *Logica* lui Löhner, care va fi în curând gata”⁴.

Armin von Löhner era un coleg mai mic, pentru care Maiorescu nutrea o deosebită simpatie, de la Theresianum din Viena. Cu toate că folosește denumirea de „Logică a lui Löhner”, intenția inițială nu a fost aceea de a scrie o lucrare pentru acest coleg, dar Maiorescu dorea să-l ajute pe Löhner la examenul de logică („îți voi trimite logica mea elementară, care acum e gata, căci se apropie vremea când va examina Suttner”, îi scrie Maiorescu la 6 oct. 1858 sau poate, mai degrabă, să-l impresioneze, căci din corespondență nu reiese deloc că Löhner i-ar fi solicitat ajutorul, ci, dimpotrivă, că nu prea catadicsea să-i răspundă la scrisori. „Cum îți place logica mea?” îl întreabă Maiorescu, după mai mult de o lună (16 nov. 1858) de la expedierea lucrării. „Ți-am scris-o la Brașov, mai ales noaptea, vegheat de Orion și de cometă și de sora mea care-mi dicta; scriam pentru dumneata, deci mă gândeam la dumneata... Fii atât de bun și comunică-mi diferitele opinii cu privire la logica mea...”⁵, îl roagă Maiorescu. El încerca de altfel să-și popularizeze lucrarea⁶,

¹ I. Brucăr, *Filosoful Titu Maiorescu*, în: Titu Maiorescu, *Logica*, București, 1940, p. 104.

² T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. I, București, 1975, p. 73.

³ *Ibidem*, p. 215.

⁴ *Ibidem*, p. 93.

⁵ *Ibidem*, p. 351.

⁶ *Ibidem*, pp. 354, 359.

să culeagă impresii despre ea⁷ și solicita chiar ajutorul pentru rezolvarea unor probleme⁸.

La 25 noiembrie 1858, Maiorescu îi scrie profesorului Robert Zimmermann din Praga despre o lucrare intitulată *Grundriss der Logik für österreichische Gymnasien*⁹, deci despre o lucrare de tip manual pentru liceele din Austria, a cărei primă jumătate (introducerea generală și logica elementară) era elaborată deja: „Mie mi se pare (și această părere mi-au confirmat-o mulți colegi, a căror judecată nu este lipsită de valoare) mai limpede (este vorba de lucrarea intitulată *Grundriss*) și mai atrăgătoare decât tratatul dumneavoastră”¹⁰. Aici se face vădită în mod explicit atât intenția lui Maiorescu, cât și părerea lui despre valoarea lucrării.

În ce privește conținutul ei, Maiorescu precizează: „Ea se caracterizează îndeosebi prin aceea că, în ea, logica este tratată independent, fără premisa vreunei noțiuni de psihologie; apoi, prin concluzia ei și – drept consecință a acesteia – prin concentrarea ei”¹¹.

Se pare că Zimmermann s-a dovedit receptiv la propunerea lui Maiorescu, căruia îi cere o copie¹². Maiorescu își propune să corecteze și să definitiveze¹³ lucrarea în vederea trimiterii ei la Praga. Prin ianuarie 1859 îi comunică unui fost coleg că a modificat unele lucruri „printre care și definiția confuză a logicii”¹⁴. Maiorescu face unele corecturi, după cum singur o mărturisește, la sugestia lui Alfons Rylski (fost coleg la Theresianum): „cercetărilor lui în domeniul logicii le datorez o mulțime de îmbunătățiri aduse alor mele”¹⁵.

Intențiile lui Maiorescu, în legătură cu lucrarea amintită, ar putea fi urmărite mai departe în corespondența (nepublicată încă și pe care n-am avut posibilitatea de-a o consulta) din acea perioadă. Dar, independent de rezultatele la care s-ar ajunge, este cert că Maiorescu nu a mai scris o altă versiune afară de cea din 1858, căci, el însuși, făcând o listă a lucrărilor sale până în 1861, nu menționează decât manualul din 1858, sub titlul de *Grundzüge der Logik für Gymnasien*¹⁶ (pe care o notăm în continuare pe scurt *Grundzüge*). Această lucrare s-a păstrat. Ea se găsește într-un caiet, intitulat *Scieri științifice din anii 1858 și 1859*. (Ms. 2026 de la Biblioteca Centrală de Stat din București), și cuprinde 70 de pagini (numerotate de Maiorescu). În afara titlului, a prefeței și a cuprinsului (toate la începutul lucrării, nenumerate de Maiorescu), restul este scris de o mână străină, foarte ordonat și frumos (Maiorescu avea un scris nervos, adesea ilizibil, și chiar dezordonat). Manuscrisul – dacă dăm crezare lui Maiorescu, că ar fi scris *Grundzüge* (vide nota 5)

⁷ *Ibidem*, pp. 359, 414.

⁸ *Ibidem*, p. 359, 356, 389.

⁹ *Ibidem*, p. 368 și 651.

¹⁰ *Ibidem*, p. 368.

¹¹ *Loc. cit.*

¹² *Ibidem*, pp. 389, 398.

¹³ *Ibidem*, p. 408.

¹⁴ *Ibidem*, p. 414.

¹⁵ *Ibidem*, p. 445.

¹⁶ T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, București, 1937, p. 348.

el însuși sub dictarea surorii sale și nu invers, cum ar fi fost normal – nu poate fi original, ci o copie. Este de la sine înțeles că Maiorescu nu ar fi trimis lui Löhner singurul exemplar pe care îl avea. De altfel, într-o scrisoare adresată baronului von Kutschera (16 noiembrie 1858), el vorbește de „un exemplar din logica mea pe care îl aveam la mine [adică la Berlin]...” și de un alt exemplar care se găsea în același timp la Löhner, adică la Viena¹⁷.

După datele indicate pe manuscris (Kronstadt, September 1858), chiar dacă apar mici însemnări ulterioare, făcute de Maiorescu marginal, ne găsim în fața primei forme a lucrării *Grundzüge*, fără „corecturile” despre care vorbea ulterior și fără modificarea operată în „definiția confuză a logicii” (vide nota 14).

În prefață, Maiorescu își numește lucrarea „schiță de sistem” (*Systemgerippe*) și mărturisește că elaborarea ei a fost prilejuită de prelegerile profesorului Hermann Suttner de la Theresianum din Viena. Se mai spune că introducerea generală a fost scrisă utilizând lucrarea lui Herbart *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie* și logica lui Drobisch (*Neue Darstellung der Logik*).

Structura lucrării este cea tradițională. După o introducere generală (filosofică) și una specială (cu referire strictă la logică) urmează cele trei capitole: despre noțiuni, despre judecăți și despre silogisme.

Introducerea generală cuprinde un paragraf în care sunt discutate noțiunile de: gândire, materie, formă a gândirii, știință, cunoaștere, practică și sistem. Paragraful *pare* un scurt rezumat al ideilor lui Drobisch¹⁸. Spunem „pare”, deoarece Maiorescu putea să rezume de fapt prelegerile lui Suttner, fără să apeleze direct la Drobisch. Faptul că nu dispunem de aceste prelegeri lasă în permanență sub semnul întrebării caracterul mijlocit sau nemijlocit al modului în care Maiorescu a utilizat sursele, pe care singur le evocă în scrisoarea adresată lui Löhner. Maiorescu îl încredințează de fidelitatea lucrării față de prelegerile lui Suttner: „...întrucât dumneata vei folosi caietul în primul rând pentru *recapitularea* materiei la care abaterile de la *verbis magistri* deranjează...”¹⁹.

Al II-lea și al III-lea paragraf sunt inspirate din Herbart. Este vorba de clasificarea științelor și împărțirea filosofiei. Filosofia este definită, după Herbart, drept „prelucrare a noțiunilor” (*Bearbeitung der Begriffe*). La această definiție sunt făcute două însemnări ulterioare: una cu cerneală, care adaugă un *blosse* (decî *simpliciter* prelucrare a noțiunilor”), și alta cu creionul, care înlocuiește pe *Bearbeitung der Begriffe* cu *Wissenschaft der Begriffbearbeitung*. Ambele însemnări sunt ale lui Maiorescu²⁰.

Definiția „confuză” a logicii este: „știința care explică noțiunile elaborate deja sau le face mai clare și oferă formele prin care pot fi obținute noi cunoștințe”²¹. Aceasta era, de bună seamă, definiția lui Suttner, căci Maiorescu l-ar fi avertizat pe Löhner dacă ar fi încălcat „*verbis magistri*” tocmai într-un punct atât de important.

¹⁷ T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, p. 354.

¹⁸ M. W. Drobisch, *Neue Darstellung der Logik*, 3. Auflage, Leipzig, 1863, pp. 1–13.

¹⁹ T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, p. 327.

²⁰ T. Maiorescu, *Grundzüge* (Ms. 2026, Biblioteca Centrală de Stat din București), p. 3 (după numerotarea lui Maiorescu).

²¹ *Ibidem*, p. 9.

Trebuie subliniat caracterul herbartian al definiției, considerarea noțiunii ca formă fundamentală a logicii.

Noțiunea este definită ca reprezentare (*Vorstellung*), ceea ce nu mai este în concordanță cu promisiunea făcută lui Zimmermann (independența de psihologie). Se pune accentul asupra *unicității* noțiunii. Ambele aspecte apar și la Drobisch și Herbart²². Apoi urmează clasificările obișnuite ale noțiunilor, după conținut și după sferă. Modalitatea expunerii diferă de cea a lui Drobisch sau Herbart, fără să conțină însă nimic deosebit, ceea ce sugerează că Maiorescu l-a urmat aici pe Suttner. La capitolul noțiune Maiorescu nu ridică nicio pretenție de originalitate²³.

În privința judecății însă, ține să sublinieze faptul că Suttner alunecă spre psihologism: „Dacă definim judecata prin «a deveni conștient de legătura sau lipsa de legătură dintre două reprezentări», atunci, consideră Maiorescu, se aduce în logică o noțiune care aparține exclusiv psihologiei și tocmai de aceea această definiție [a lui Suttner] trebuie evitată. Definirea noțiunii de judecată [tot la Suttner] ca un «răspuns la întrebarea dacă, atunci când este stabilită o reprezentare, îi poate fi alăturată alta sau nu» suferă, din păcate, de 3 cusururi; a) orice răspuns este o judecată, nu orice judecată este un răspuns (ce fel de răspuns este, de pildă, judecata interogativă?), b) reprezentările nu aparțin logicii, care se ocupă numai de noțiuni, c) definiția exclude judecățile alăturate, întrucât ea vorbește de 2 reprezentări»²⁴.

Cele „trei cusururi” nu sunt însă bine formulate. La a) Maiorescu confundă judecata cu propoziția – numai ultima poate fi interogativă; la b) reproșul este valabil și pentru Maiorescu, care definea noțiunea ca reprezentare; la c), fiind vorba de a defini „noțiunea de judecată”, nu se poate pretinde ca aceasta să conțină și „judecățile alăturate”, *id est* judecățile compuse; fără să le conțină, definiția lui Suttner nu le exclude.

Definiția propusă de Maiorescu este: „Judecata este expresia concordanței sau neconcordanței dintre două sau mai multe noțiuni”, definiție a cărei originalitate este destul de discutabilă²⁵.

În capitolul despre judecată apare și o greșeală, confuzia între „copulă” și „relația între subiect și predicat”²⁶. Ultima poate fi copulativă, dar poate fi și ipotetică, disjunctivă etc. În plus, calitatea judecății nu depinde de predicat, cum apare la Maiorescu, ci de copulă, lucru bine marcat la Drobisch „... *Copula, die Form der Aussage, die entweder eine bejahende oder werneinende ist...*”²⁷.

O altă deficiență, care apare în capitolul despre judecată, este în legătură cu transcrierea simbolică. Aceasta, lipsind în sursele indicate de Maiorescu, poate fi socotită ca aparținându-i lui Suttner. Este vorba de notarea judecăților categorice

²² M. W. Drobisch, *op. cit.*, pp. 10–11, și F. Herbart, *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie*, 4. Auflage, Leipzig, 1912, p. 82.

²³ T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, p. 327.

²⁴ *Ibidem*, pp. 327–328.

²⁵ T. Maiorescu, *Gründzuge*, p. 29; cf. J. F. Herbart, *op. cit.*, ediția din 1837, pe care o avea la dispoziție, p. 65 sq (în special § 52).

²⁶ *Ibidem*, p. 30.

²⁷ M. W. Drobisch, *op. cit.*, p. 45.

prin $S < P$ pentru A , $S < \neg P$ pentru E , $1/S < P$ pentru I , $1/S < \neg P$ pentru O și $S \sim P$ pentru „Dacă este S , atunci este P ”. Notația nu este adecvată, în primul rând, pentru că nu marchează strict cantitatea și nici calitatea judecăților. „ S ”, de exemplu, stă și pentru „toți S ” din A și pentru „niciun S ” din E , iar „ $\neg P$ ” din E și O arată caracterul negativ al predicatului, nu al copulei, respectiv al judecății. Căci dacă „ $<$ ” înseamnă „este”, atunci $S < \neg P$ (E) nu înseamnă „niciun S nu este P ”, ci, ținând cont de nedeterminarea lui S , ar putea să însemne „Toți S sunt non P ”, care este echivalentă cu „Niciun S nu este P ”. Transcrierea $S \sim P$, făcând abstracție de faptul că S singular înseamnă „toți S ”, nu marchează caracterul judicativ al componentelor unei judecăți ipotetice. De altfel, Maiorescu confundă aici²⁸, ca și cu ocazia expunerii așa-numitelor „propoziții existențiale”, care apar și la Herbart și Drobisch²⁹, subiectul judecăților categorice și respectiv predicatul, cu antecedentul (ipoteza) și consecventul (teza) propoziției ipotetice³⁰.

Dacă se admite faptul că notația nu-i aparține lui Maiorescu (el nu ar fi lăsat nemenționată o astfel de contribuție), atunci greșeala amintită, cât și confuziile de mai sus (care nu apar însă la Drobisch și Herbart) ar putea fi trecute pe seama lui Suttner.

Restul capitolului, respectiv transformările judecăților, raporturile dintre judecăți și judecățile compuse par scurte rezumate ale părților respective din lucrarea lui Drobisch.

Prima parte din teoria silogismului este de inspirație vădit herbartiană. Ea conține o definiție generală a raționamentului (*Schluss = ratiocinatio*), o tratare a consecințelor imediate și o expunere (à la Herbart) a silogismului ipotetic înaintea celui categoric. Această manieră de expunerea silogismului categoric are la bază ideea, tot herbartiană, a deducerii silogismului din natura judecății³¹. Ca și la Herbart, în cadrul silogismului ipotetic este acordată o atenție specială dilemei. Dar toate acestea sunt probleme prea importante pentru a fi adăugate de către Maiorescu la prelegerile lui Suttner. Deci nu se poate ști în ce măsură a apelat Maiorescu sau nu la Herbart. Cert este că expunerea figurilor și a modurilor silogistice este la Maiorescu mai sistematică decât la Herbart.

În privința admiterii a numai patru moduri silogistice în loc de șase în figura a III-a, Maiorescu mărturisește că a „luat modurile *Datisi*, *Ferison* în loc de *Disamis*, *Bocardo*”³², cum a procedat Suttner, urmându-l pe Herbart. Dar, în această privință, Maiorescu nu are niciun merit, căci această soluție apare explicit la Drobisch, pentru care figura a III-a are numai două moduri autentice (*Darapti*, *Felapton*), celelalte fiind obținute fie prin subalternarea majorei (*Disamis*, *Bocardo*), fie prin subalternarea minorei (*Datisi*, *Ferison*) = varianta aleasă de Maiorescu. El motivează alegerea lui *Datisi* și *Ferison*: „... fiindcă acelea aparent sunt în legătură cu prima figură (*Darii*, *Ferio*)”. Justificarea nu are nicio valoare, căci și celelalte sunt în aceeași „legătură aparentă” cu prima figură, cu *Darii* și respectiv *Barbara*.

²⁸ T. Maiorescu, *Gründzuge*, p. 31.

²⁹ J. F. Herbart, *op. cit.*, p. 111; M. W. Drobisch, *op. cit.*, p. 61.

³⁰ T. Maiorescu, *Gründzuge*, pp. 31 și 34.

³¹ J. F. Herbart, *op. cit.*, p. 112.

³² T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, p. 328.

Lucrarea se încheie cu un „apendice” (*Anhang*) compus din 5 scheme ilustrative pentru diferite paragrafe din lucrare. Paternitatea lor este greu de stabilit, fiind vorba de simple sistematizări ale unor relații noționale sau judicative (cum este clasicul pătrat logic) sau ale unor clasificări ale noțiunilor, judecăților și silogismelor.

2. ALTE CONSIDERAȚIUNI ULTERIOARE (1858–1861)

În lucrarea *Das Verhältnis*, elaborată la Berlin, în mai 1859 (care se găsește în același Ms. 2026 de la B.C.S. București), Maiorescu reia unele probleme din *Grundzüge*, de data aceasta cu referințe directe la sursele utilizate, dar fără a mai aminti de profesorul Suttner.

În introducere se pleacă de la definiția filosofiei dată de Herbart (ca „prelucrare a noțiunilor”). După tipurile de prelucrare a noțiunilor sunt precizate apoi părțile filosofiei. Prima dintre acestea este logica, căreia îi revine sarcina de a face noțiunile „clare și distincte”³³, ceea ce corespunde primei părți a definiției logicii din *Grundzüge*. În continuare se precizează că din legătura noțiunilor se nasc judecățile, iar din legătura acestora raționamentele. „Despre acestea tratează logica”, zice Maiorescu, ceea ce corespunde părții a II-a din definiția menționată. Prin urmare este greu de văzut în ce sens a schimbat Maiorescu definiția logicii din *Grundzüge*, considerată „confuză”, despre care vorbise cu cinci luni înainte de elaborarea lucrării *Das Verhältnis* (*Vide* nota 14).

Referindu-se la logică, Maiorescu, citând din Herbart, arată că scopul acesteia nu este pur și simplu acela de a studia noțiuni, ci de a studia relațiile dintre noțiuni (*die Logik hat die Verhältnisse zu behandeln*)³⁴. Accentul pus pe relațiile dintre noțiuni schimbă însă viziunea clasică asupra logicii, conform căreia noțiunile pot fi studiate și independent unele de altele.

Dar relațiile dintre noțiuni pot fi studiate menținând noțiunile ca atare, prin comparația lor sau dându-le anumite funcții în cadrul judicativ. Maiorescu accentuează asupra ambelor aspecte, unul valabil pentru metafizică, altul pentru estetică³⁵. Mergând pe această linie, Maiorescu ajunge la o „determinare mai apropiată” a filosofiei (*nähere Bestimmung*), pe care o concepe ca „știință a relațiilor”³⁶. Față de aceasta, el ajunge și la o altă definiție a logicii, ca „știință a relației reciproce dintre noțiuni”³⁷, ceea ce nu mai corespunde cu definiția din *Grundzüge*, care fusese acceptată inițial. Aici nu mai este vorba de o simplă *nähere Bestimmung* a logicii, ci de o altă definiție a ei. Și într-adevăr, continuă Maiorescu, „Această relație se exprimă în mod constant în judecată”, ceea ce sugerează că însuși obiectul „constant” al logicii îl constituie judecata, aceasta fiind „expresia concordanței sau

³³ T. Maiorescu, *Das Verhältnis* (Ms. 2026, B.C.S. București), p. 7 (după numerotarea lui Maiorescu).

³⁴ *Ibidem*, p. 11.

³⁵ *Ibidem*, pp. 12 și 17.

³⁶ *Ibidem*, p. 28.

³⁷ *Ibidem*, p. 35.

neconcordanței noțiunilor” (ca în *Grundzüge*). Pentru ilustrarea operațiilor judicative, Maiorescu folosește scrierea simbolică din *Grundzüge*. Silogismul este definit la fel ca în lucrarea amintită.

Urmându-i pe Herbart și Drobisch, Maiorescu discută pe câteva pagini³⁸ problema priorității judecății față de noțiune și chiar problema reîmpărțirii binare a logicii.

Maiorescu reia problemele logicii în 1861, cu ocazia publicării la Berlin a lucrării *Einiges Philosophische in gemeinfaßlicher Form*. Aici filosofia este definită, tot pe linia din *Das Verhältnis*, drept „știința care se ocupă cu relațiile pure”³⁹, obiectul logicii constituindu-l relațiile dintre noțiuni⁴⁰. Dar, ca și în lucrarea precedentă, Maiorescu reia și problemele legate de prioritatea noțiunii sau a judecății, afirmând aici cu mai multă hotărâre prioritatea judecății: „... rezultă că logica formală, dacă vrea să procedeze strict și în mod consecvent, trebuie să trateze mai întâi formele judecății și numai pe baza acestora să prezinte apoi relațiile dintre noțiuni și formele silogistice”⁴¹.

Fără să fi elaborat în continuare lucrări de logică pură, Maiorescu revine deci, în mod stăruitor, asupra unor probleme generale care vizează, ca și în *Grundzüge*, nu aprofundarea unor capitole sau puncte speciale, ci însăși viziunea asupra logicii și a părților sale. Se constată, în acest sens, deși tendința era vizibilă și la Herbart și Drobisch, pe care de altfel îi și evocă Maiorescu, că acesta vrea să le depășească poziția oscilantă, prea tradiționalistă, de menținere a împărțirii tripartite a logicii, în ciuda faptului că forma de bază a logicii tinde să fie judecata, și nu noțiunea. Orientarea lucrărilor sale, în care relația (*Das Verhältnis*) ocupa locul central, îl obliga pe Maiorescu, pentru consecvență, să extindă și să absolutizeze și pe plan logic *relaționalitatea*, ceea ce ar fi putut să-l ducă, în principiu, spre o logică a relațiilor. Dar, considerând că „relația se exprimă în mod constant în judecată”, iar aceasta din urmă fiind concepută tot în sens clasic, de predicatie, cu forma subiect-predicat, Maiorescu nu va depăși niciodată în mod efectiv poziția tradițională.

3. PRELEGERILE DE LOGICĂ DIN 1883

Abandonându-și preocupările filosofice, legate și înainte, destul de strâns, de studiul destinat obținerii titlurilor necesare profesării propriu-zise, în 1863 Maiorescu se găsește la Iași și, după cum îi scrie tatălui său în februarie, predă la Universitatea din Iași logica și pedagogia⁴². Printr-o întâmplare fericită, unul dintre elevii săi, care frecventa propriu-zis cursurile Facultății de Teologie, și anume Constantin Erbiceanu, a păstrat notele luate la primele prelegeri de logică ale lui

³⁸ *Ibidem*, pp. 38–45.

³⁹ T. Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfaßlicher Form*, Berlin, 1861, p. 11.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 30.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 223–224.

⁴² *Vide* amănunte la S. Ghiță, *Titu Maiorescu*, București, 1974, p. 33.

Maiorescu, pe care le-a predat Academiei Române la 14 septembrie 1907 (Ms. rom. 3348 de la Biblioteca Academiei Române).

Este evident ca Maiorescu nu a dispus de prea mult timp pentru elaborarea acestor prelegeri. Cuprinsul lor dovedește, chiar de la prima vedere, că aici este vorba în special de reluarea primei sale lucrări (*Grundzüge*), completată cu câteva adaosuri filosofice din lucrările ulterioare celei amintite. Prelegerile nu mai sunt însă prezentate în forma sistematică a primei încercări (cu părți, capitole, subcapitole, puncte, subpuncte etc.), vina putând fi însă și a studentului.

Partea introductivă a prelegerilor este asemănătoare introducerii generale din *Grundzüge*. Ambele încep cu definiția filosofiei. Este surprinzător, la prima vedere, faptul că Maiorescu prezintă în prelegeri o definiție a filosofiei cu totul diferită față de cele precedente. Filosofia este considerată aici „știința absolutului”. În ciuda exprimării, Maiorescu nu avea în vedere nimic de natură hegeliană.

Definiția filosofiei ca știință a absolutului se datorește identificării pe care Maiorescu o face aici între filosofie și metafizică. În *Einiges Philosophische* el definește metafizica, în calitate de parte a filosofiei, drept disciplina care se ocupă cu „relațiile de contradicție”⁴³. Exemplele prin care încearcă în prelegeri să ilustreze necesitatea filosofiei sunt aceleași prin care încercase să ilustreze în lucrarea anterioară necesitatea metafizicii⁴⁴. Este vorba de exemple care ilustrează faptul că, în mod obișnuit, fenomenele, oricât de simple ar fi, sunt contradictorii, sarcina filosofiei (a metafizicii) fiind aceea de a descoperi în spatele aparențelor ceea ce este stabil, constant, esențial, cu un cuvânt, *absolut*. În acest sens este filosofia, după Maiorescu, știința absolutului. Față de aceasta, menirea logicii este aceea de a „... ne învăța regulile contradicțiunii și ale identității”⁴⁵. Logica este considerată aici propedeutica și metodologia filosofiei: „Necesitatea Logicei, spune Maiorescu, este aprofundată în Metafizică unde trebuie să căutăm existența obiectelor fără a cădea în noi contradicțiuni” (*loc. cit.*). Se constată deci, în prelegeri, o mai strânsă legătură între filosofie și logică, ceea ce merge mai mult pe linia lucrărilor filosofice elaborate după *Grundzüge*.

În ce privește însă *obiectul* logicii, Maiorescu revine la poziția herbartiană inițială, după care noțiunea este formă fundamentală: „Logica este silită să opereze cu noțiuni”. Însă și contradicția, de care se ocupă logica, este concepută tot pe plan noțional⁴⁶. În prelegeri nu se mai spune nimic despre prioritatea judecării. Cu toate acestea, silogismul este introdus prin intermediul consecințelor imediate și al raționamentului ipotetic, ceea ce denotă aici, implicit, prioritatea raporturilor judicative față de cele noționale.

Mai apar în plus, față de *Grundzüge*, și câteva considerațiuni în legătură cu raportul dintre logică și științele particulare. Acestea, cum ar fi de exemplu botanica, sunt considerate „teorii analitice”. O astfel de teorie „nu e bună și nu

⁴³ Titu Maiorescu, *Einiges Philosophische*, p. 37.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 37–47, și *Prelegeri de logică*, în C. Erbiceanu, Ms. 3348, fila 39r–40r.

⁴⁵ T. Maiorescu, *Prelegeri de logică*, fila 40r.

⁴⁶ *Ibidem*, fila 41r.

poate satisface spiritul uman decât atunci, când toată existența materială ar fi fără contradicțiune⁴⁷. Față de științele particulare, „Logica se poate compara cu regularea unei Biblioteci, și pentru cel ce are un fundament științific, o sumă de idei, logica e de suma importantă...”

În același context, Maiorescu încearcă să raporteze logica, de data aceasta într-un cadru filosofic (metafizic), la fundamentele științelor, care nu pot fi oferite de științele însele: „Fisica, spune el, vine să-mi dea un corp de știință, fără a-și explica mai întâi fundamentul său, adică materia și puterea. Dar pentru mine nu poate avea folos o știință care fără a cerceta fundamentul pe care se bazase, îmi prezintă un corp științific”. Soluția adaptată este cea kantiană, metafizică, de a renunța la calea analitică și de a porni de la idei către real, abordând deci fundamentele științelor cu mijloace *a priori*.

Toate acestea dovedesc o extindere considerabilă a perspectivelor logicii, pe plan filosofic, științific și practic-educativ (pagini întregi consacrate avantajelor filosofiei și implicit ale logicii în viața de zi cu zi).

Deși greșelile semnalate în *Grundzüge* sunt preluate, ca și notația, Maiorescu, în afara divagațiilor filosofice, urmărește desfășurarea din prima lucrare, introducând și lucruri noi. Astfel, la teoria noțiunii adaugă două paragrafe (*Claritatea și perspicuitatea Noțiunilor și Împărțirea metodologică a Noțiunilor*), redată uneori textual după Drobisch⁴⁸. La teoria silogismului, urmându-l pe Herbart⁴⁹, Maiorescu extinde considerabil expunerea *dilemei*, căreia, în mod obișnuit, nu i se dă atâta importanță. În fine, schemele din *Grundzüge* sunt completate aici cu exemple concrete.

4. LOGICA DIN 1876

În prefața, datată 4 ianuarie 1876, la prima ediție a *Logicii*, Maiorescu menționează că ea reprezintă „un rezumat scurt al prelegerilor logice ținute la Universitatea din Iași în curs de aproape zece ani”. Perioada este precizată în ediția a II-a (1863–1872). Aceasta presupune că Maiorescu, în decurs de zece ani, și-a îmbunătățit în permanență prelegerile. Din păcate însă nu dispunem, pentru moment, de alt termen de comparație în afară de prelegerile din 1863.

De la început se constată o schimbare radicală a concepției despre raportul dintre logică și filosofie. În partea introductivă a *Logicii* nici nu mai apare cuvântul „filosofie”. Or, logica era concepută în toate variantele anterioare drept parte a filosofiei, iar definiția ei era în permanență subordonată definiției generale a filosofiei. Logica, în varianta din 1876, este raportată în special la științele particulare. Din acest punct de vedere, Maiorescu se îndepărtează total de poziția lui Herbart și adoptă o nouă definiție a logicii („știința care stabilește regulile pentru argumentarea justă”)⁵⁰.

⁴⁷ *Ibidem*, fila 46r.

⁴⁸ Cf. *Ibidem*, fila 49v-51r, și M. W. Drobisch, *op. cit.*, pp. 131–149.

⁴⁹ Cf. J. F. Herbart, *op. cit.*, pp. 119–120.

⁵⁰ T. Maiorescu, *Logica*, București, 1876, p. 4.

În opoziție totală cu *Prelegerile*, în care Maiorescu revenise la poziția din *Grundzüge*, în *Logică* este adoptată într-o formă categorică prioritatea judecății față de noțiune. Maiorescu merge atât de departe pe această linie încât nici măcar cuvântului de *idee* nu-i mai acordă semnificația obișnuită de noțiune, ci pe aceea de *judecată*⁵¹: „Logica, ocupându-se de idei în sensul din urmă, continuă Maiorescu, vom zice că argumentarea ne arată cuprinderea unei judecăți în altele și derivarea ei din acestea. Elementele oricărei argumentări fiind astfel judecățile și împreunarea lor, Logica elementară se va subîmpărți în două părți esențiale: în teoria judecăților și în teoria împreunării lor logice (*Silogistica*)”. Prin urmare, Maiorescu adoptă aici structura binară a logicii, cele două părți ale lucrării sale purtând titlurile: A. *Despre judecăți și despre noțiuni ca elementele lor*, și B. *Despre silogisme*.

Maiorescu nu dă nicio indicație bibliografică în legătură cu § 7 al *Logicii*, în care își argumentează această poziție, ceea ce face dificilă identificarea sursei utilizate (abstracție făcând de propriile sale considerații din lucrările apărute între 1858–1861). Consultarea lucrărilor indicate pentru celelalte paragrafe sugerează faptul că Maiorescu s-a bazat în special pe capitolul *Begriff und Urtheil* al lucrării lui Adolf Trendelenburg⁵².

Dar, în ciuda adoptării acestei poziții, Maiorescu începe tot cu studiul noțiunii: „Judecata, spune el, se compune din noțiuni; explicarea ei presupune dar cunoștința acestora în proprietățile lor esențiale”⁵³, ceea ce contrazice de fapt teza priorității actului judicativ.

Mai trebuie amintit și faptul că definiția logicii drept „știința care stabilește regulile pentru argumentarea justă” contrazice de fapt atât punctul de vedere noțional, cât și cel judicativ, sugerând o perspectivă deductivistă, de tip modern, pe care Maiorescu n-a profesat-o niciodată.

Față de toate considerațiile sale anterioare, în *Logică* apar numeroase referințe și chiar citate grecești din opera lui Aristotel, care nu era nici măcar amintit în *Grundzüge* și *Prelegeri*. Aceasta denotă orientarea lui Maiorescu spre aspectele tradiționale ale logicii, ceea ce adâncește și mai mult contradicția dintre punctul de vedere modernist, adoptat în problema judecății, și maniera clasicistă de tratare a formelor logice.

În *Grundzüge* și *Prelegeri*, unde prioritatea judecății nu este susținută implicit, silogismul era, după cum s-a menționat, introdus în manieră judicativă (prin consecințe imediate și raționament ipotetic). În *Logică* însă, adoptând maniera aristotelică, Maiorescu dă prioritate silogismului categoric, ceea ce presupune o logică terministă, în care noțiunea este forma de bază.

În *Logică* mai apar și câteva adaosuri de tip nominalist, referitoare la raportul dintre *cuvânt* și *noțiune*. Sunt discutate și *principiile logicii*, care nu erau amintite anterior, iar erorile menționate dispar. Deși Maiorescu menține transcrierea simbolică ale cărei neajunsuri au fost menționate, renunțând la transcrierea simbolică a

⁵¹ *Ibidem*, p. 11.

⁵² Cf. A. Trendelenburg, *Logische Untersuchungen*, II, Leipzig, 1862.

⁵³ T. Maiorescu, *Logica*, p. 12.

judecăților ipotetice, evită confuzia dintre copula predicativă și functorul implicativ. În plus, fără să utilizeze operațiile logice, cum ar fi de exemplu operațiile cu negații duble sau judecăți necuantificate, nu ajunge la complicații, lucru care lasă impresia că simbolizarea adoptată ar fi fără cusur.

Cu toate aceste adaosuri, printre care trebuie menționată și completarea modurilor din figura a III-a, și, bineînțeles, numeroasele note explicative, *Logica* este mai săracă, chiar în probleme logice, decât *Prelegerile*, justificând astfel calificarea de „resumat scurt al prelegerilor”, pe care Maiorescu însuși o dă *Logicii* din 1876. Nu trebuie uitat că noi dispunem numai de *prima* variantă a acestor prelegeri, de o variantă în care nu apare încă nicio considerație metodologică.

5. LOGICA DIN 1887

Deși este intitulată „ediția a II-a”, *Logica* din 1887 este în fond o *altă formă* a logicii lui Maiorescu. Ea conține *metodologia*, ale cărei forme embrionare nu pot fi însă urmărite din cauza lipsei prelegerilor amintite. Studiul acestei metodologii trebuie făcut însă cu același discernământ, ca și în cazul logicii elementare. Trebuie văzut ce urmărea Maiorescu prin aceasta, cum încerca s-o conceapă și s-o structureze, precum și modul în care a dezvoltat-o de-a lungul anilor, chiar dacă suntem lipsiți de primele variante. Chestiunea surselor utilizate și a originalității în probleme de amănunt trebuie abordată în contextul semnificației pe care Maiorescu însuși a acordat-o acestei logici: „Așa cum se înfățișează manualul acum, spune el în 1887, sper că va pute continua a fi întrebuițat pentru învățământul secundar și că în Universitate va servi cel puțin ca un resumat scurt al unor dezvoltări mai întinse”.

Fără să intrăm în problematica metodologiei și a raportului complex dintre aceasta și logica elementară, trebuie menționat faptul că Maiorescu schimbă în 1887 din nou structura logicii elementare.

Prezentarea binară a logicii, fără aprofundarea punctului de vedere adoptat și fără punerea de acord a manierei de a trata, din această perspectivă, și celelalte forme logice, poate fi menținută în cadrul unei logici elementare fără metodologie, cu riscul unor contradicții interne ale sistemului prezentat, cum ar fi cele menționate (tratarea totuși la locul cuvenit a noțiunii și tratarea silogismului independent de perspectiva judicativă), dar nu-și mai are locul într-un sistem complex (logică elementară + metodologie), mai ales când metodologia este concepută pe schema tripartită a logicii clasice. Aceasta a fost situația *Logicii* din 1887, a cărei metodologie conține și împărțirea tripartită în: 1) teoria descrierii și clasificării, 2) teoria definiției și a diviziunii și 3) teoria demonstrației. Adoptarea unui punct de vedere judicativ consecvent ar fi însemnat renunțarea la primele două părți, căci ambele se bazează pe o teorie complexă a noțiunii. Observând acest lucru, Maiorescu, ce-i drept cu totul tacit, schimbă structura logicii: „Prin urmare trebuie să subîmpărțim *Logica* elementară în trei capitole: 1) teoria noțiunilor, 2) teoria

împreunării lor în judecăți, 3) teoria împreunării judecăților, adică silogistica”⁵⁴. Aceasta rămânând structura definitivă a logicii lui Maiorescu, se poate considera că restul edițiilor nu au făcut altceva decât să contribuie la dezvoltarea ei cantitativă. Au crescut în special notele.

Urmărind câteva dintre fazele de elaborare a logicii lui Maiorescu, poate fi surprinsă și mai bine intenția lui în legătură cu aceasta. De la început, el nu-și propune altceva decât o sistematizare a unor prelegeri, pe care vrea să le facă cât mai simple și mai inteligibile pentru un elev de liceu. Paralel cu aceasta, începând cu primul an de predare la Universitate, el dezvoltă, pentru studenți, materialul sistematizat, fără să intre însă niciodată în detaliile tehnice ale logicii. Influențele suferite în perioada studiilor de la Berlin, foarte scurtă de altfel (1859–1861) și folosită mai mult pentru a da examene și a obține titluri, îl vor domina multă vreme. Cu timpul însă, el va renunța treptat la toate ideile moderniste. Ultima formă a logicii sale este ultra-clasică. În ciuda faptului că în prelegerile universitare acumulasă tot mai mult material didactic, manualul său devenea tot mai simplu, scopurile lui Maiorescu fiind în mod evident *pur* pedagogice. Nu este de mirare, de altfel, că modelul unui astfel de manual va rămâne pentru el „Logica din Port-Royal... cea mai bună carte francesă asupra Logicei”⁵⁵.

Din această perspectivă însă, este evident că variantele de tinerete ale logicii lui Maiorescu sunt mai interesante. Ele conțin mai mult aport personal, iar legătura inițială dintre logică și filosofie (teren pe care Maiorescu se simțea mult mai sigur decât în domeniul științelor exacte sau experimentale) i-a permis tot felul de considerațiuni care, chiar dacă nu erau de mare ținută științifică, erau mai utile pentru un student umanist decât exemplele stupide, cu tot felul de figuri geometrice, care să creeze aparența legăturii dintre logică și științele exacte.

În genere, sunt interesante transformările serioase pe care le-a suferit logica elementară a lui Maiorescu, metamorfoza ei, ciudată pentru cine n-a înțeles bine scopul lui Maiorescu, căci ea tinde, în sens invers, ca debarasându-se de toate aspectele moderniste și aparent originale, să ajungă cât mai aproape de idealul impersonal al logicii de Școală.

⁵⁴ T. Maiorescu, *Logica*, București, 1887, p. 13.

⁵⁵ T. Maiorescu, *Logica*, București, 1876, p. 13.